

Gerhard PAUL – Klaus-Michael MALLMANN (eds.)
Gestapo za druhé světové války. „Domácí fronta“ a okupovaná Evropa

Překlad Petr Dvořáček
 Academia, Praha 2010, 728 s.

V roce 2010 u nás vyšly dvě přínosné překladové práce, které mají ve svém názvu známé zkratkové slovo Gestapo a zabývají se nacistickou Tajnou státní policií (Geheime Staatspolizei). V první polovině roku vydalo nakladatelství Paseka k tomuto tématu přehlednou dvoust stránkovou syntézu z pera německých historiků (DAMS, Carsten – STOLLE, Michael: *Gestapo. Moc a teror ve Třetí říši*. Praha – Litomyšl 2010). Na konci roku 2010 pak vyšel monumentální sedmisetstránkový sborník, který se tímto nacistickým represivním orgánem zabývá opravdu detailně. Přestože dílo editorů, univerzitních profesorů Paula a Mallmanna vyšlo v německém Darmstadtu již v roce 2000 a někteří čeští historici na ně ve svých pracích již dříve odkazovali, širší veřejnosti zůstala tato cenná kniha prakticky nedostupná, neboť v celé České republice byla k dispozici pouze ve čtyřech pražských specializovaných knihovnách. Zaslouhou zkušeného překladatele Petra Dvořáčka, který se zaměřuje na překlady z němčiny, jež se tematicky týkají druhé světové války, a v minulosti přeložil do češtiny například známou práci Detlefa Brandese *Češi pod německým protektorátem*, je toto dílo nyní všem zájemcům dostupné v českém překladu.

Sborník – nebo chcete-li tzv. kolektivní monografii – tvoří sedmadvacet příspěvků, na kterých se kromě dvou zmíněných editorů podílelo dalších jednadvacet renomovaných historiků. Autorský tým, složený převážně z německých badatelů, „oživují“ příspěvky českého znalce problematiky Gestapa Oldřicha Sládka a holandského historika Guuse Meershoeka (*Bezpečnostní policie a SD v Nizozemsku*). Studii s podtitulem *Gestapo v Itálii* napsala italsko-německá autorská dvojice Carlo Gentile a Lutz

Klinkhammer (jedná se o italského historika žijícího v Německu a německého historika pracujícího v Itálii).

Jak již napovídá podtitul knihy, v centru pozornosti editorů stál *bezpečnostněpolicejní teror jak na „domácí frontě“, tak v okupované Evropě*. Samotná kniha je přehledně rozdělena na čtyři tematické bloky, zahrnující vždy několik odborných studií, přičemž každý příspěvek je ještě členěn na další drobnější „podkapitoly“, což činí text přehlednější. První část se soustředí na *operační centrum nacionálně socialistického teroru*, tedy na tzv. Hlavní říšský bezpečnostní úřad (Reichssicherheitshauptamt, RSHA), který byl oficiálně založen 23. září 1939 a v jehož čele stál od počátku až do své smrti v roce 1942 šéf Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby Reinhard Heydrich. Nejdůležitější složkou RSHA se měla stát Sekce IV (Gestapo). Sami editoři však upozorňují na fakt, že v *případě okupované Evropy tu čím dál víc mizejí hranice mezi Gestapem, Kriminální policií [Sekce V] a SD [Bezpečnostní služba, Sekce III] – a v konečné fázi války se pak téměř zcela vytrácejí*.

Druhý oddíl je věnován působení Gestapa „na domácí frontě“, tedy dění v Říši. Stranou pozornosti badatelů nezůstalo kromě židovské problematiky a koncentračních táborů ani takové téma jako nonkonformnost německé mládeže v době druhé světové války. Historik Alfons Kenkmann zde uvádí, že se během ní dostávaly do hledáčku Gestapa i tzv. swingové děti a podobné skupiny. Příslušníci různých neformálních mládežnických uskupení se od příslušníků Hitlerjugend odlišovali vzhledově, zejména zřetelně delšími vlasy, které jim byly vzápětí proti jejich vůli stříhány. Historička Gabriele Lotfi se v této části zabývá pracovními tábory (Arbeitserziehungslager, AEL) Gestapa, které dosud prakticky unikaly badatelské pozornosti. Tyto

tábory se odlišovaly od známějších koncentračních táborů zejména omezenou délkou vazby, přičemž *metody používané v obou typech táborů byly takřka shodné*.

Pro českého čtenáře bude patrně nejzajímavější třetí oddíl knihy, který se soustředí na působení Gestapa v okupované Evropě. Na prvním místě je třeba zmínit přehlednou a čtivou studii českého historika Oldřicha Sládka s názvem *Stanné právo a stanné soudy*, která se zabývá působením Gestapa v Čechách a na Moravě od doby, kdy se jeho zaměstnanci připravovali na rozbití ČSR (v roce 1938 zde hrála kromě Gestapa hlavní roli také

zpravodajská služba SD), a sleduje jeho činnost až do května 1945, kdy příslušníci Gestapa nakonec uprchli z povstalecké Prahy. Příspěvky dalších autorů se poté zabývají činností Gestapa a ostatních nacistických bezpečnostních složek na území Francie, Nizozemska, Itálie, Sovětského svazu a Polska, respektive Generálního guvernamentu. Za obzvláště zdařilý a čtivý lze prohlásit příspěvek německé historičky Claudie Steur, který se soustředí na činnost „poradců pro židovské otázky“. Tito *Eichmannovi emisaři*, jak zní název studie, *byli umístováni výlučně ve sprátených, spojeneckých nebo poražených zemích, jimž byla ponechána vlastní vláda*. „Poradci“, zodpovídající za židovské deportace do koncentračních táborů, působili celkem v deseti evropských zemích. Mezi těmito zeměmi nemůže pochopitelně chybět ani Slovensko, kde se během války vystřídali dva „poradci“. Studie popisuje činnost těchto „poradců“ v jednotlivých zemích, přičemž uvádí i počty deportovaných Židů. Na závěr studie autorka za použití biografické metody popisuje *profil pachatelů* („poradců“), přičemž neopomíjí ani jejich poválečné osudy. Čtenář se tedy dozví, že první slovenský „poradce“, bývalý student teologie a Eichmannův důvěrník Dieter Wisliceny, byl po válce odsouzen k trestu smrti a v roce

1948 v Bratislavě popraven. Jiný osud čekal na druhého slovenského „poradce“, Aloise Brunnera. Ten Wisliceného vystřídal v září 1944, když předtím nabyl bohaté zkušenosti jako „židovský poradce“ ve Francii. *Alois Brunner přijal na konci války identitu svého synovce Aloise Schmaldiensta. Po roce 1945 pracoval po určitou dobu pro americkou tajnou službu. Roku 1954 uprchl do Sýrie a působil tam jako vojenský poradce. Všechny žádosti o vydání byly odmítnuty. Roku 1966 údajně zemřel.*

V pořadí čtvrtý tematický oddíl publikace nese název *Konec Gestapa*. Studie jednoho z editorů, Gerharda Paula, se zabývá zločiny Gestapa z konečné fáze války v letech 1944–1945 a má v tomto směru i příznačný název. Ten je citací z výpovědi bývalého vedoucího „cizineckého referátu“ hamburského Gestapa Alberta Schweima, který vypověděl: *To popravování se mě už vůbec nijak nedotýkalo.*

Poslední, pátý oddíl tvoří „pouze“ jeden příspěvek. Jedná se však o zasvěcené resumé, jehož autory jsou oba editoři, kteří na 55 stranách předkládají shrnutí svých dosavadních poznatků.

Překlad zkušeného překladatele německé historické literatury Petra Dvořáčka lze bezpochyby prohlásit za zdařilý. Některá souvětí jsou sice dlouhá i více než sedm řádků, v důsledku čehož se takové části čtou dost obtížně, tento fakt je však především odrazem struktury německého jazyka. Jedné závažné chyby se však překladatel přesto dopustil: v textu hovoří o „Židech“ i o „židech“. Na tom by a priori nebylo nic špatného, neboť spisovná čeština umožňuje obě varianty, ale varianta s malým „ž“ je přípustná pouze tehdy, jedná-li se o označení příslušníka izraelského vyznání. Na mnoha místech v textu je však použita varianta „žid“ i tehdy, kdy nelze posoudit, zda šlo v daném případě vskutku pouze o příslušníky izraelské víry, nebo i o etnické Židy. Ústav pro jazyk český AV ČR pro tyto případy uvádí následující doporučení: *V textech týkajících se holocaustu je na místě volit písmeno velké, neboť byli pronásledováni příslušníci národa (i žid, který se zřekl víry, byl stále Žid).* Jelikož všechny texty v recenzovaném sborníku jsou bezesporu

spjaté s problematikou holocaustu, měl se překladatel držet varianty s velkým písmenem.

Po odborné stránce lze hodnotit všechny studie ve sborníku jako velice kvalitní. Autoři se opírají o výsledky svého dosavadního výzkumu a citují jak četné relevantní prameny (nejvíce se jedná o fondy berlínského Spolkového archivu a dokumenty z Ústředního pracoviště zemských justičních správ pro objasňování nacionálněsocialistických zločinů v Ludwigsburgu), tak bohatou literaturu. Text by však zřehlednilo, kdyby byly citované pasáže psány kurzívou. Poznámkový aparát je precizní a je umístěn přehledně, vždy „pod čarou“ na každé stránce. Pokud byla citovaná literatura již přeložena do češtiny, je v závorce uvedena i česká citace. V případech, kdy je v textu zmíněno nějaké téma nebo jméno, jímž se na jiném místě sborníku zabývá dopodrobna jiný badatel, je čtenář odkázán na příslušný příspěvek a danou stránku. Toto pojetí velice dobře propojuje jednotlivé studie navzájem a celý sborník tak získává další rozměr. Přestože je odborná úroveň všech autorů vysoká, drobné nepřesnosti se některým textům nevyhnuly. Editor Klaus-Michael Mallmann např. hovoří nepřesně o zářijovém záboru Sudet. Všeobecně je však známo, že první německé vojenské jednotky začaly pod velením generálplukovníka Willhelma von Leeba obsazovat odstoupené československé území až 1. října 1938.

Závěrem je třeba podotknout, že v knize nalezneme čtenář také velice užitečný seznam zkratk a jmenný a místní rejstřík (některá jména a místa však z rejstříku vypadla). Oproti německému originálu chybí v českém vydání šestistránkový „medailonkový“ přehled autorů, kde jsou u každého z nich uvedeny jednak základní informace týkající se kvalifikace, jednak výběr z publikační činnosti. Je škoda, že právě v českém vydání tyto medailonky scházejí, neboť prakticky všichni autoři, kteří se na sborníku podíleli, jsou s výjimkou Oldřicha Sládka českým čtenářům víceméně neznámí. Na atraktivnosti pro širší veřejnost by knize jistě přidala i obrazová příloha, kterou práce postrádá. Samotný text

je tak zpestřen stejně jako v německém vydání pouze třemi organizačními schémata a dvěma tabulkami.

Na úplný závěr je nutné zdůraznit, že se jedná o vskutku velkolepou publikaci k tématu Gestapa a nacistického represivního aparátu vůbec. Nelze tedy jinak než tuto knihu jednoznačně doporučit všem zájemcům, kteří chtějí do problematiky Gestapa proniknout opravdu do hloubky a dozvědět se nové informace o jeho činnosti v širších souvislostech. Komu se bude kniha líbit, může doufat, že bude do češtiny přeložen i další editorský počín Klause-Michaela Mallmanna, který vyšel v Darmstadtu v roce 2009 a jehož název *Gestapo po roce 1945* opět dává příslib zajímavého a podnětného díla.

Pavel Kreisinger

Roger BONIFACE *Mígy nad Severním Vietnamem. Vietnamské lidové letectvo v boji, 1965–1975*

Překlad Martin Čížek

Naše vojsko, Praha 2010, 176 s.

Pokud se nemýlím, na našem trhu se nikdy neobjevila publikace v českém jazyce zaměřující se výhradně na historii severovietnamského letectva v průběhu druhé vietnamské války. Doposud vydané práce se soustředily na popis dílčích úseků leteckého konfliktu či specifickou úlohu jednotlivých bojových strojů v něm nasazených. Dělo se tak výhradně z pohledu amerických letců, respektive nejvyššího velení letectva Spojených států. Roger Boniface nabízí čtenáři atraktivní pohled z druhé strany. Stejně jako v případě korejské války, jsou dnes korigovány i výsledky činnosti amerického letectva v jihovýchodní Asii.

Autor nás nejprve seznámí s krátkou historií Vietnamského lidového letectva, jehož geneze začala již v březnu 1949. Sedm let po direktivě „strýčka“ Ho byla do ciziny (Sovětského svazu a Číny) vyslána skupina 110 vietnamských adeptů leteckého umění. Ke konci roku 1962 obdržela Hanoj od Sovětů 36 stíhacích letadel

Mig-17 a v únoru 1964 byl vytvořen první severovietnamský stíhací pluk. Šest měsíců nato se naplno rozhořela druhá vietnamská válka. Roznětkou se stal známý incident v Tonkinském zálivu.

Severovietnamští piloti záhy zjistili, že američtí letci dodržují poměrně snadno předpověditelné letové trasy, a to jak k cíli útoku, tak k návratu na své základny. To výrazně usnadnilo protiakce vietnamské protivzdušné obrany. Každý sestřel, ať již byl dosažen ve vzduchu nebo ze země, byl omílán ve stranickém tisku a v rozhlase. Fotografie zdrcených zajatých amerických pilotů pokaždé obletěly celý svět. Velmi známý se stal snímek mohutného amerického pilota, jehož se sklopenou hlavou odvádí do zajetí příslušník Pathet Lao. Byl jím plukovník amerického letectva David Louis Hrdlicka, sestřelený 18. května 1965 nad severním Laosem. Domů se třiatřicetiletý letec a otec tří dětí nikdy nevrátil. Není známo, kde ani jak zemřel.

Autor postupuje ve svém díle chronologicky. Provází čtenáře přes operaci Rolling Thunder, zahájenou americkým letectvem v roce 1965, až do „konečného vítězství“ vietnamských letců v lednu 1973, kdy Spojené státy signovaly Pařížské dohody, znamenající odchod posledního amerického vojáka z jižního Vietnamu 29. března téhož roku. Roger Boniface přináší množství zajímavých postřehů ze života vietnamských pilotů a z tehdejších vzdušných bitev. Dále poukazuje na málo známý fakt, že letecká obrana a navádění vietnamských pilotů byly plně v rukou pozemních návodčích, kteří rozhodovali o tom, kdy a kolikrát dotyčný stíhač zaútočí na americký letecký svaz, nežli se odpoutá z boje.

Kniha přináší doposud nepublikované údaje a vzpomínky samotných aktérů tehdejších vzdušných bitev. Stalo se tak díky exkluzivnímu přístupu autora k vzácným vietnamským archivním materiálům, díky nimž mohl předložit zcela nové informace o letecké válce nad severním Vietnamem. Stejně tak byly vůbec poprvé zveřejněny fotografie z prostředí tehdejšího Vietnamského lidového

letectva. Bezprecedentní postoj vietnamských autorit k badateli ze Západu je dosud nevídaným jevem.

Věnování úvodní části vietnamskému lidu a hrdinným vietnamským pilotům není nic, s čím bych měl jako historik nepřekonatelný problém. Demagogicky znějící *Hold od Vietnamce* je však poněkud silná káva. Pokud severovietnamský generál Pham Ngoc Lan tvrdí, že bojoval za to, aby osvobodil jih Vietnamu, měl by zmínit, že to hanojský režim vysílal od konce 50. let příslušníky Vietkongu, aby terorizovali tamější obyvatelstvo. A byla to opět Vietnamská demokratická republika, která se v roce 1965 neúspěšně pokusila dobýt jižní Vietnam. Na „osvobození“ jihu si museli vietnamští komunisté počkat dalších deset let.

Čtenáře pak nepřekvapí závěry, k nimž autor dospěl. Ačkoliv mělo americké letectvo jasnou vzdušnou převahu a plně podporovalo své pozemní jednotky, v jeho podání to někdy vypadá, že vietnamští piloti šli od vítězství k vítězství. Jistě, nikdo nepopírá jejich odvahu v situaci, kdy museli denně čelit masivní převaze protivníka, ale každá válka je nakonec výsledkem neúprosné statistiky. Boniface konstatuje, že vietnamští piloti dosáhli 319 sestřelů při vlastní ztrátě 146 migů a 132 pilotů. Tím se snadno dostane k poměru 2,2:1 ve prospěch severovietnamských pilotů oproti americkým. Američané nárokovali 196 migů při vlastní ztrátě 76 letadel zničených migy.

Ve válce i po jejím skončení se budou vždy objevovat disproporce ohledně ztrát a vítězství zúčastněných stran. Americký seznam však není v takovém nepoměru jako vietnamský. Ale to není důležité. Samotný Boniface přiznává, že většina amerických pilotů během svého vietnamského angažmá mig ani nezahledla, zatímco severovietnamští piloti si byli dobře vědomi neblahé skutečnosti, že každá jejich druhá třetí akce končila

bojem na život a na smrt s kvalitně vyzbrojeným a vycvičeným nepřítelem. Navíc se Vietnamci neustále potýkali s nedostatkem náhradních dílů pro Migy-21 a malým množstvím vyškoleného pozemního personálu. Fotografie tehdejších vietnamských pilotů zaznamenaly jejich ztrhané tváře plné napětí, vyvolaného neustálou vyčerpávající bojovou činností: *Piloti umírali jak zelené bambusové výhonky v bouři*, vzpomíná Nguyen Nhat Chieu.

Američané používali bombardování nejen jako vojenskou, ale i jako politickou zbraň. Leteckými útoky chtěli donutit Hanoj k serióznímu jednání a ke stažení jejich jednotek z jihu. Aby ukázali dobrou vůli, čas od času nálety přerušili (říjen 1968). Navíc byly letecké údery až nepochopitelně omezeny a mnohdy diletantsky řízeny americkými poli-

tiky. Teprve v dubnu 1972, poté, co Hanoj 30. března zahájila invazi na jih, byly vedeny takřka plnou silou, jež komunistické vůdce přinutila zasednout k jednacímu stolu. Vietnamské lidové letectvo během tohoto kritického roku získalo pouze 35 nových pilotů, ale za stejnou dobu jich jen v boji ztratilo plných 32. Další přišli o život při leteckých haváriích. Nejvíce migů – 48 strojů – bylo připraveno k nasazení v roce 1966. Pokud se týká pilotů, největšího počtu bylo dosaženo v roce 1975, kdy jich bylo k dispozici 129. Tato čísla působí značně disproporčně v porovnání s americkými vzdušnými silami nasazenými v jihovýchodní Asii (na začátku roku 1965 bylo připraveno k použití takřka 600 letadel). Se stahováním amerických vojáků došlo pochopitelně i k redukci amerických leteckých sil, čehož hodlal severní Vietnam bezesbytku využít. V březnu 1972 tak mohli Američané počítat „pouze“ s 500 letouny (číslo zahrnuje i 83 bombardérů B-52). Po útoku na jih však byly letecké jednotky záhy posílány přibližně o dalších 300 strojů.

Přes znatelnou politickou angažovanost autora přináší jeho publika-

ce množství nových a neočekávaných informací. Jednou z nich je jistě překvapivý poznatek o tom, jací piloti vlastně tvořili páteř Vietnamského lidového letectva. Všichni adepti museli prokázat protifrancouzskou činnost (což mělo zaručit jejich oddanost komunismu), museli mít skvělou fyzickou kondici, předpoklady k létání a instinkty lovce. Díky tomu byl průměrný věk severovietnamských pilotů vyšší než u jiných letectev (27 let). Nejednalo se v žádném případě o „létající filozofy“. Mnozí si museli po přijetí k letectvu doplnit středoškolské vzdělání. Teprve druhá generace vietnamských stíhačů měla vyšší úroveň vzdělání a nižší věk. Rovněž ideologická kritéria měla menší váhu. Ukázalo se totiž, že piloti s vysokým ideologickým zápallem mají nižší životnost v boji.

Závěrem bych chtěl vyzdvihnout nádherné provedení knihy: velký formát, křídový papír, skvělé kresby a kvalitní fotografie. Zdůraznit musím i vynikající překlad z angličtiny historika Martina Čížka, který text zároveň doplnil vysvětlujícími poznámkami.

Ladislav Kudrna

František ČERMÁK – Václav CVRČEK – Věra SCHMIEDTOVÁ (eds.)

Slovník komunistické totality

Lidové noviny – Ústav českého národního korpusu, Praha 2010, 304 s.

V roce 2010 vyšel *Slovník komunistické totality*, třetí svazek řady Korpusová lexikografie. Tento ediční počín vychází z více než šestnáct let trvajícího výzkumného projektu Český národní korpus, který se zabývá elektronickým zpracováním rozsáhlých souborů jazykových dat. Metodami korpusové lingvistiky (především sledováním výskytu a frekvence jednotlivých slov) zkoumá výtisky *Rudého práva* z druhé poloviny roku 1952, dubna 1969 a první čtvrtiny roku 1977.

Zpráva o tom, že jazykovědci vydávají slovník totality, se setkala s po-

měrně velkým zájmem i v médiích. Když dnes čteme oficiální dokumenty komunistické éry, máme dojem, že s jazykem totality není něco v pořádku, ale ne vždy dokážeme přesně říci co. Korpusová lingvistika je jednou z nejslibnějších metod, jak zachytit tendence, u kterých jsme jinak odkázáni pouze na intuici, nežádka ovlivněnou pochopitelnou averzí.

Publikace o jazyku totality paradoxně začíná článkem, ve kterém autor doslovně chápání režimu jako totalitního zpochybňuje. Podle Ondřeje Tůmy byla skutečná totalita spíše zbožným přáním ideologů počáteční éry nadšené a brutality a poté sklouzla do povrchního předstírání věrnosti ideologii, které se věřilo stále méně (tzv. posttotalita). Tím vysvětluje i fakt, že jazyk komunistické propagandy se od prvního období příliš nezměnil, i když společenská realita a celkové vyhlídky už byly úplně jiné.

Jazyková analýza Františka Čermáka však ke komunistické době rozhodně shovívavá není. Komunistickou nadvládu charakterizuje rozpad na dva kódy, jeden užívaný v oficiální doméně a druhý v soukromí. Čermák je označuje jako O-jazyk (jazyk ovládaných) a V-jazyk (jazyk vládců). Ukazuje se, že z pohledu korpusové lingvistiky byly jazykové rozdíly mezi minulostí a dneškem poměrně velké. Vůbec nejfrekventovanější podstatné jméno v korpusu je slovo *strana*, z přídavných jmen slovo *sovětský*, těsně následované výrazem *socialistický*. Některé dodnes běžné termíny, například *národ* nebo *společenský*, se v období komunismu vyskytují mimořádně často, jiné se bez zjevného důvodu nahrazují (*příslušník* za *polistu*, *požárník* místo *hasiče*). Charakteristickou vlastností jazyka komunistické propagandy je všudypřítomná evaluativnost, slova vnímaná před komunistickým obdobím (i po něm) neutrálně mají během komunismu pozitivní nebo negativní význam.

S tím pak souvisí další charakteristická vlastnost tohoto jazyka, totiž masivní tvoření kolokací (charakteristických slovních spojení), bez kterých byl jakýkoli projev ve V-jazyce prakticky nemyšlitelný. Připomeňme například vytrvalé uvádění epitet *pokrokový*, *reakční* apod. Tyto jevy mají patrně souvislost s tendencí prezentovat oficiální názory spíše jako samozřejmé a sdílené pre-supozice, vyjadřované formou atributu nebo jmenného pojmenování, než potenciálně zpochybnitelná tvrzení, pro která je třeba argumentovat. Objevují se dnes již nemožné konstrukce jako *nerozborné přátelství* a vrcholem absurdity je pak sousloví *rodný Stalin*.

Čermák uzavírá svůj přehled poznámkami k „pragmatice propagandy“, tedy k metodám, kterými se dobová propaganda snažila ovlivnit obyvatelstvo. Snaha vše představit jako buď dobré, či špatné je zvláště patrná v mimořádně hojném užívání termínů souvisejících s válkou, bojem či armádou, ať už se jednalo o boj proti vnitřním i vnějším *nepřátelům* (všem, kdo projeví nesouhlas s oficiálními postoji), *boj za mír* či *boj o uzdravení v oblasti zábauné hudby*. Jako charakteristické metody propagandy pak Čermák zmiňuje posun argumentace jinam (argumentace ad hominem), zaštiťování se autoritou, vyvolávání strachu a fabulaci. Jeho příklady ovšem objektivní lingvistickou analýzu příliš nepřipomínají (nebo nejsou dostatečně hluboké) a nabízejí i jiné interpretace, než jaké uvádí Čermák. Například větu *Zfanatizovaným posluchačům z řad revanšistů dělalo zřejmě velmi dobře, když Churchill vyjadřoval jejich přání a myšlenky příliš neobjasní Čermákovo vysvětlení: Základ je v zatemňování informace zobecněním a zároveň v očernění významného britského politika* (s. 38). Čermák si ostatně náznamovitost a předběžnost svých komentářů uvědomuje a právě *Slovník komunistické totality*, který s kolegy

připravil, dává možnost pokusit se nalézt i jiné způsoby, jak pochopit ono zvláštní, černobílé, sebeospravedlnující se vidění světa, ve kterém jsou cíle protivníků vždy známé a vždy odpor- né, vše dobré reprezentuje strana a všichni spravedliví tvoří jediný, *nerozborný* blok jednotného myšlení, cítění a názorů.

K samotné slovníkové části pochopitelně nelze mít příliš mnoho poznámek. Jedná se pouze o výběr jazykových dat (souhrn všech dat je na příloženém CD). Specifický totalitní slovník sleduje pouze slova typická pro oficiální propagandu a zaznamenává jejich absolutní a relativní frekvenci podle jednotlivých období i celkově. V některých případech uvádí dané výrazy spolu s typickými kolokacemi, doplňuje je srovnáním dnešního a totalitního úzu a přináší definici slov dnes již nepoužívaných. Základní slovník podle výskytu obsahuje všechny výrazy s absolutní frekvencí vyšší než 64. Neinformovanému čtenáři poněkud schází porovnání s dnešní dobou nebo obdobími před komunistickým pučem, ale k tomu mohou posloužit jiné korpusy.

Srovnání četnosti výskytu určitých slov v letech 1952, 1969 a 1977 ukazuje i některé další tendence. V roce 1952 byla mnohem frekventovanější slova související s bojem, válkou, americko-sovětským antagonismem a vnitřními nepřáteli. Slovník je také mnohem emotivnější, *hněv* se v korpusu z padesátých let vyskytuje asi pětkrát častěji než v pozdějších desetiletích (*láska* pouze třikrát). Výrazy jako *geniální*, *nepřemožitelný* nebo *mírumilovný* se v padesátých letech objevují více než desetkrát častěji. Padesátá léta charakterizují konkrétní pojmy jako *kombajnér*, *horník*, *rychlöpřekopář*, v sedmdesátých letech se používají spíše abstraktní výrazy jako *komplexní*, *intenzifikace*, *humanismus*, *efektivnost*. V roce 1969 se objevuje slov s ideologickou náplní relativně nejméně.

Systematický přehled kolokací a jejich frekvencí slovník nenabízí, což částečně nahrazuje příloha, která se věnuje užívání slova *leninský*

(např. *leninská pravda*, *leninská cesta*, *leninská slova*, *leninský okres* aj.). V přílohách také nalezneme hesla, slogany a provolání, např. pověstné *Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak*, *Kupředu v boji za mír*, ale i poněkud dvojznačné *Je čas, soudruzi, skoncovat s alkoholem*. Přílohy obsahují rovněž seznam některých komunistických svátků (Den dělostřelectva, Den fyskulturníka, Den bulharské osvěty a kultury aj.), vyhlášený projev Antonína Zápotockého, ve kterém Ježíšek vyrostl a stal se Dědou Mrázem, nebo rezoluci zaměstnanců ZPS Pernštejn, požadující trest smrti pro Miladu Horákovou a její skupinu. Pro odlehčení tu však zazní i parodie na otázky ke zkouškám VUML z osmdesátých let (*Proč budujeme socialismus? - Protože je to lepší než pracovat*), článek Pavlín Formánkové o humoru a posměchu v reakci na invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa a výpisky z Čapkovy *O umění a kultuře III.* týkající se komunismu a demagogie.

Více než dvacet let po skončení komunistického režimu vyvolává tato sonda do dob totality zvláštní pocity. V obecném povědomí jistě zůstaly některé jazykové zvláštnosti, jako oslovení *soudruhu* nebo nejznámější politická hesla, ale *Slovník komunistické totality* ukazuje, že tyto rozdíly byly mnohem hlubší. Často si už ani neuvědomujeme, jak moc se lišilo tehdejší myšlenkové klima od toho dnešního a do jakých hloubek šel absurdní rozpor mezi pravdou „oficiální“ a běžně prožívanou. Zbytky povědomí o existenci jakéhosi specifického „kódu“, jímž mluvily oficiální dokumenty, se sice udržují stále, ale nedokážeme si již úplně představit jejich vsudypřítomnost a důsledky, které ze samotné existence toho prazvláštního útvaru plynuly. I když by se dalo slovníku vytknout, že je tématy i kvalitou poněkud nesourodý nebo že některé myšlenky, které autoři v úvodu for-

mulují, nebyly dostatečně rozpracované, nabízí přinejmenším možnost zamyslet se na základě konkrétních jazykových dat nad tím, jakým způsobem ideologie jazyk formuje a de- formuje.

Jan Pokorný

JIŘÍ HEJDA *Žil jsem zbytečně*

Machart, Praha 2010, 479 s.

Po takřka dvaceti letech podruhé vycházejí paměti novináře, národohospodáře, bývalého ředitele ČKD, podnikatele, člena poválečné Ústřední plánovací komise Jiřího Hejdy, posléze zatčeného a odsouzeného v rámci skupiny Horáková a spol. A je to čtení skvělé, sepsané brilantně jako exkurz do malého českého 20. století. Paměti Jiřího Hejdy totiž jako by bezděky odpovídaly na řeč-

nickou otázku Varela Frištenského z Cimrmanova *Dobytí severního pólu*: Jací my Češi vlastně jsme?

Dnešní terminologií byl Hejda vlastně špičkový manažer. Vzděláním právník, rozhledem ovšem člověk renesanční, doslova toužící po vzdělání, autodidakt mnoha dalších oborů, intelektuál, jehož záběr sahál od vážné hudby včetně opery, ke které ho vedl otec, poezie

a literatury, dokonce medicíny (přednášky z ní o své vůli a načerno navštěvoval) až po ekonomické systémy a národohospodářské nauky, ke kterým dospěl postupně jako novinář i praktický „kapitalista“. Jeví se jako klasický produkt „staré školy“. K jeho výbavě patřila znalost několika světových jazyků, počínaje ovšem latinou, a přirozený zájem o umění ve všech jeho formách. Hnal ho hlad po vzdělání, neskrýval ambice uspět, prosadit se svou pílí, rozhledem, pevností charakteru, a tudíž i názoru, z něhož nelze slevit, pokud nejsem poražen argumenty v inteligentní debatě či

polemice. V tom všem Hejda exceluje až nečesky, nemá problém se sebevědomím, pracovním nasazením, nesnáší „kamarádčofty“ a svou pravdu hájí vždy a všude, aniž by ovšem vůči oponentům pojal osobní averzi.

Na druhé straně ovšem autor nabízí vzhled do myšlení „malých“ Čechů. Závist, lenost, „jánabráchismus“, korupce, intriky, udavačství, ideová nesmiřitelnost vedená osobními důvody. A nikoli pouze či hlavně v období Hejdova věznění. Klacky pod nohy mu házeli již jeho redakční či straničtí kolegové za idylických časů první republiky. Jako tragikomický odkaz na české děje současné působí Hejdovo líčení marné snahy o prosazení špičkového tanku V8H z produkce ČKD do výzbroje naší armády namísto prokazatelně méně kvalitního škodovackého ŠII, jehož nabídka byla ovšem podpořena razantním „mazáním“ na patričních místech ministerstva národní obrany a československé generality. To vše v kritickém závěru třicátých let, kdy mělo jít pouze o blaho vlasti, a nikoliv o osobní obohacování.

Podobných eskapád si Hejda užil dost a dost a líčí je bez zbytečných emocí, věčně a o to působivěji.

Právě autorův nesporný literární talent je totiž dalším trumfem knihy *Žil jsem zbytečně*. Vyprávění je dobře členěné, není zaneseno banalitami, je hutné a obsažné. Stylizoval je praktický a brilantní mozek, který ví, jak má vypadat stavba příběhu. Kniha začíná v zákopech Velké války, během jedné z idiotských a zbytečných vojenských operací, která z autora udělala pacifistu. Ten pokračuje svou snahou vyhnout se skrze simulaci válečné vřavě, popisuje zrod své lásky k budoucí ženě Louise, rozjezd kariéry a budování rodiny v Olomouci, přechod do Prahy, kde se z regionálně uznávaného novináře stává celostátní žurnalistická hvězda se specializací na ekonomii a ekonomiku, s níž se záhy začínají bavit a radit lidé jako Tomáš Baťa, Karel Engliš nebo Jaroslav Preiss. Ten ho na konci 30. let prosadí jako ředitele ČKD, aniž by však hnul prstem, když je tu Hejda po Mnichovu ostraizován mj. kvůli židovské manželce a posléze „odejit“. Autor líčí těžkou

situaci válečnou, kdy se statečně rozhodl ignorovat původ své ženy a mnoha kličkami a s velkým štěstím se mu podařilo uchránit ji, na rozdíl od většiny jejích příbuzných, od transportu a smrti. Vypráví o úlevě a štěstí, které přišly po květnu 1945, ale taky o rostoucím vlivu komunistů, s nimiž marně bojuje jako místní důvěrník národních socialistů a jeden z autorů dvouletého a pětiletého hospodářského plánu v rámci Ústřední plánovací komise. A popisuje taky sérii šoků, překvapení a vystřízlivění souvisejících s jeho zatčením, vazebním vězněním a nakonec odsouzením na doživotí v rámci tzv. skupiny Horáková a spol. Z dnešního pohledu se jeví až komicky starosvětský jeho údiv nad tím, že je možné zatknout a odsoudit nevinného, že je možné zinscenovat proces, že lidé, kteří se osobně znají, mohou jeden druhého poslat na šibenici, že komunisté jsou schopni jít tak daleko, že začnou popravovat ženy... Hejda byl tím vším upřímně šokován. V kriminále zůstal přes dvanáct let, do roku 1962, během nichž zemřela milovaná žena a „jeho“ Československo se nenapravitelně změnilo.

Jiří Hejda zasvětil život práci. Svě představě o ideálním hospodářském uspořádání svobodné společnosti, tak jak ji prezentoval ve stovkách článků, tak jak se ji snažil uskutečnit v čele ČKD či ve vlastní Továrně kuchyňských zařízení. Tak jak se ji pokoušel vtělit do poválečných hospodářských plánů. Když ve vězeňské cele rozjímá nad svým životem, dochází tvář v tvář zkáze, nepředvídatelnosti dějů a chaosu, který do jeho země vnesli nacisté a komunisté, k závěru: *Žil jsem zbytečně*. Má dojem, že nic z toho, za co bojoval, oč usiloval, okupaci a komunistický převrat nepřežilo, jeho víra je v troskách, přátelé mrtví, ve vězení nebo v emigraci, majetek zkonfiskován, unikátní knihovna rozmetána estébáckými primitivy. Je to ovšem výkřik vycházející z Hejdova zoufalství, nevěřícího údivu: Tak takhle se chovají ti, kterým jsem se snažil celý život pomáhat? Takhle skončil systém, který jsem tak dlouho pomáhal budovat?

Hejda nebyl velké zvíře, nebyl jedním z kapitánů průmyslu, byl známý,

respektovaný, ale nebyl to Peroutka, Preiss, Beneš, Horáková, lidé z prvního sledu. Jeho výpověď má možná o to větší dopad. Nutí čtenáře k prosté otázce: Tohle se dělo s lidmi, kteří jen chtěli dělat svou práci? Ty doby přitom nejsou v žádném případě pryč, to je jen naše iluze, stejně jako jí byla Hejdova víra, že komunisté jen udělají bububu a za dva roky je všechny, včetně Horákové, pustí, že budou velkorysí, že pochopí absenci nebezpečí ze strany lidí jako Jiří Hejda. Nikde není psáno, že se tyhle časy nevrátí, a každý čtenář Hejdových pamětí si to nejspíš uvědomí. Díky tomu, že Jiří Hejda napsal své vzpomínky, můžeme být ostražitější. Dobrá práce na jeden zbytečný život.

Jan Hanzlík

Jakub DOLEŽAL *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945)*

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Příbram – Hornické muzeum Příbram,
Příbram 2010, 304 s.

K tématu každodennosti v Protektorátu Čechy a Morava se snad každému zájemci o historii vybaví dnes již klasické dílo *Dramatické i všední dny protektorátu* Jana Gebharta a Jana Kuklíka. Toto nelehké období však přibližují i další, konkrétnější studie, zaměřené na jednotlivé fenomény okupačních let (odboj, genocida židovské populace, válečné hospodářství atd.), často navíc s přihlédnutím k regionálním odlišnostem. S cílem podat co nejširší obraz protektorátní společnosti, a to prostřednictvím rozličných lidských osudů, vznikla kniha mladého historika a archiváře Jakuba Doležala, a třebaže je pojata čistě regionálně, mohla by zaujmout i širší čtenářskou obec. Autor se totiž ve své práci soustřeďuje na oblast, jejíž vývoj v období nacistické okupace je velmi specifický. Někdejší politický okres Sedlčany patřil mezi území, na nichž byla zřízena cvičiště SS a odkud mu-

sela být vystěhována část obyvateľ na základě platného československého zákona č. 63/1935 Sb., o vyvlastnění k účelům obrany státu (kromě Sedlčanska se jednalo také o části Neveklovska, Benešovska a okolí Milovic; kvůli zřízení tzv. SS-Truppenübungsplatz Böhmen proběhly vystěhovací akce i na Moravě). Ve dvou etapách v letech 1943–1944

bylo v okrese Sedlčany vystěhováno jedenadvacet obcí a samotné okresní město Sedlčany. Příběhy obyvatel zkoumaného okresu sestavil autor nejen z rozhovorů či dochovaných rukopisných vzpomínek, ale především na základě studia úctyhodného množství archivního materiálu. Kromě základních archivních fondů k období Protektorátu, které jsou uloženy v Národním archivu a v Archivu bezpečnostních složek, prostudoval J. Doležal archivy obcí, pamětní knihy a kroniky, dobový tisk či příkazy k vystěhování, vše uložené buď ve Státním okresním archivu Příbram, nebo ve sbírkách Městského muzea Sedlčany.

Jakub Doležal se nenechal unést příběhovostí a vylíčení osudu konkrétní osoby slouží především k objasnění některých specifických podmínek zkoumaného období a prostoru, potažmo k obecnému popisu každodenního života v prostředí útlaku a nejistoty. Předmětem jeho zkoumání jsou lidé, na jejichž příkladech lze tematizovat výše uvedenou protektorátní problematiku (např. židovská žena, představitel správního úřadu, rolník, německý státní příslušník, německý voják, voják Rudé armády, revolucionář, kolaborant, odbojář). Autor knihy vychází z teze, že osud jednotlivce byl v okupační realitě do jisté míry determinován původem a příslušností k určité společenské kategorii. Na základě příkladových studií rozebírá možnosti svobodně se rozhodnout, jak se v této vnucené situaci zachovat. *Střípky z mozaiky protektorátní společnosti* jsou současně první studií po roce 1989, která se věnuje tématu vystěhování

bez ideologického zabarvení a patosu. Jakub Doležal zaznamenal některé opomíjené jevy, jako např. nevlídné přijetí vystěhovalců jejich známými a příbuznými, jež zábor nepostihl, využívání neštěstí druhých k vlastnímu obohacení či narušení sousedských vztahů mezi vysídlenci a těmi, kteří mohli na zabraném území zůstat díky svému profesnímu zaměření (holiči, lékaři apod.).

Nezbývá než doufat, že novinka Jakuba Doležala bude inspirací pro další badatele, kteří své regionální poznatky nejenom o době okupace vtělí do podobně kvalitní a čtivé monografie.

Anna Macourková

Ingrid STEINEROVÁ-GASHI – Dardan GASHI

Ve službách diktátora

Překlad Vlastimil Dominik
Jota, Brno 2010, 192 s.

Hitler vládol 12 rokov, Stalin 30 rokov, Mao 27 rokov, Fidel Castro viac ako 40 rokov. Ja som prežil v diktatúre skoro 60 rokov a na nijakú zmenu to nevyzeralo. Už som nemohol zniesť ten tlak a to, že vám celkom riadia život.

Takto odpovedal minulý rok vo Viedni pri prezentácii knihy jej hlavný protagonist, bývalý plukovník severokórejskej armády, na novinársku otázku, prečo sa rozhodol ujsť v tak vysokom veku.

Ve službách diktátora je biografiou Kim Čong-rjula, človeka, ktorého severokórejský režim v 50. rokoch minulého storočia vyslal na štúdiá do NDR. Dokonalá znalosť jazyka mu neskôr priniesla pozíciu nákupcu embargovaných technológií a luxus-

ných tovarov, ktoré dve desaťročia v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku zaobstarával pre Kim Ir-sena a jeho kamarilu, až kým sa nerozhodol k úteku. V roku 1994, po náhlejši smrti tvorca „čučče“, urobil definitívne rozhodnutie. *Už nebude dlouho trvať, než v Severní Koreji nastanou zmeny. Kým je všemocný „Velký vůdce“ mrtvý, diktátorský režim se zhroutí, jeho neduživý syn Kim Čong-il bude svoje dědičné území jen těžko spravovat tak jako jeho otec a neudrží ho při dosavadním životě.* Po 15 rokoch strávených v ilegalite, anonymite a dobrovoľnej izolácii od okolitého sveta, po rokoch márneho čakania na pád zverského režimu sa rozhodol vyrozprávať svoj príbeh svetu. Je to ohromujúce svedectvo o krajine, v ktorej vyrástol, žil a ktorej dlhé roky slúžil. Na pozadí jeho príbehu kniha pútavým, beletristickým spôsobom hovorí o histórii, fungovaní a politike najizolovanejšej krajiny sveta a je i obžalobou tých, vďaka ktorým režim, napriek opakovaným embargám, prežíva a tyranizuje milióny svojich obyvateľov.

Väčšina z nás niečo vie alebo aspoň tuší o neľudskosti režimu, ktorý v Severnej Kórey panuje. Napriek tomu si myslím, že čitateľ ostane prekvapený z miery zvrátenosti, cynizmu a absurdity zločineckého systému, ktorý „raj pracujúcich“ ovláda. Zrazu zistujete, že pojmy ako vaporizácia, doublethink, new-speak, udržiavacia vojna známe z Oceánie 1984 sú každodennou realitou Severnej Kórey 21. storočia.

Kim Čong-rjul má dnes 76 rokov, naďalej žije v anonymite pod ochranou rakúskej polície v strachu o život svojej rodiny, ktorú poslednýkrát videl v roku 1993. Táto kniha, ako sám hovorí, je jeho posledný výkrik. Jej prečítaním určite nespôsobíte pád severokórejského režimu a ani ho nezmeníte. Možno však znásobíte ozvenu Čong-rjulovho výkriku.

Martin Slávik

